

Ганна ЛЕСИК

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник відділу
теорії та методології гуманітарної освіти
Інституту вищої освіти Національної
академії педагогічних наук України

Ключові слова: інтеграційні процеси, цикл соціально-гуманітарних дисциплін, гуманізація вищої освіти, оптимізація навчального процесу, формування гуманістично спрямованої особистості, принципи оптимізації навчального процесу.

У статті розглянуто проблему стану соціально-гуманітарної підготовки в умовах інтеграційних процесів у вищій школі України початку XXI століття. Виходячи з наявності суперечностей в організації навчального процесу та необхідності орієнтації його на підготовку фахівців за європейськими стандартами, окреслено кілька проблем сучасної освітньої системи та запропоновано шляхи оптимізації соціально-гуманітарної підготовки. Розглядається необхідність побудови навчальних курсів соціально-гуманітарного циклу дисциплін з урахуванням їх впливу на формування життєвих цінностей і орієнтації населення.

УДК 378:061.235+015.4

СУЧАСНИЙ СТАН СОЦІАЛЬНО- ГУМАНІТАРНОЇ ПІДГОТОВКИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

© Лесик Г., 2014

остановка проблеми та її актуальність. Із набуттям Україною незалежності виникла гостра потреба в реформуванні системи вищої освіти та управлінні нею відповідно до умов суспільного життя. Це обумовлено європейським спрямуванням України і «завданням модернізації суспільства та загальноєвропейським демократичним настановам у процесі удосконалення суспільства шляхом його наближення до потреб людини у всіх сферах суспільного життя, створення умов для максимального розвитку національної культури, розкриття творчо-продуктивного потенціалу й самореалізації кожної особистості відповідно до її духовних і матеріальних потреб та інтересів» [7].

Аналіз наукових праць, присвячених розв'язанню проблеми. Суть реформ, які здійснюються у вищій школі, обумовлена загальними цілями: збереженням досягнень минулого й одночасним приведенням системи освіти у відповідність до нових соціально-економічних вимог і процесів державотворення; забезпеченням умов

для перспективного розвитку вищої освіти в процесі входження України в систему міжнародної співпраці.

Проблеми гуманізації та гуманітаризації вищої освіти комплексно розглянуто в працях В. Андрущенка, І. Бега, В. Безклубенка, В. Бітаєва, С. Гончаренка, В. Кременя, К. Корсака, В. Курила, В. Лутая, М. Лукашевича, В. Мудрака, М. Поповича, О. Сидоренка, Ю. Терещенка, С. Шейка та ін. Питання соціально-гуманітарної професійної підготовки у вищій школі знайшли відображення в роботах українських учених В. Дзоз, Б. Коротяєва, М. Култаєвої, Е. Лузік, О. Невмежеричького, Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО та ін. Розробка теоретико-методологічних засад формування змісту освіти представлена в працях Ю. Бабанського, І. Лернера, В. Лугового, М. Скаткіна, Є. Компанцева, В. Краєвського, Ж. Таланової та ін.

Мета статті – на основі оцінки сучасного стану соціально-гуманітарної підготовки й окреслення напрямів її розвитку в умовах наявних інтеграційних процесів розкрити передумови оптимізації циклу соціально-гуманітарних наук у вищих навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з ускладненням проблеми вибору духовних цінностей і орієнтації українського суспільства у світі посилюється потреба в новій парадигмі навчання, розвитку альтернативних форм освіти, які повинні відповідати потребам суспільства.

За ініціатииви Міністерства освіти і науки України було створено кілька основоположних документів та прийнято ряд постанов і програм щодо оновлення всієї системи навчання й виховання. Насамперед це міжгалузева перспективна програма «Освіта ХХІ ст.», «Засади гуманітарної освіти в Україні», концепція «Основи національного виховання», Державна програма «Вчитель», Концепція неперервної педагогічної освіти, Державна програма розвитку і функціонування української мови на 2004–2010 рр., Стратегія реформування освіти в Україні, програма «Глобальна освіта з космічним баченням життя», Кон-

цепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 рр., Національна стратегія розвитку освіти України на період 2012–2021 рр., Національної рамки кваліфікацій, що стверджують необхідність реформування системи освіти з позиції її олюднення й актуалізують проблему перегляду психолого-педагогічних засад діяльності навчальних закладів.

Оптимізація (від лат. *optimus* – «найкращий») у загальному вигляді означає вибір найкращого, найбільш сприятливого варіанта з безлічі можливих умов, засобів, дій і т.п. [4, с. 609]. Якщо оптимізацію перенести на процес навчання, то вона буде означати вибір такої його методики, яка забезпечує досягнення найкращих результатів при мінімальних витратах часу і сил вчителя і учнів за визначених умов.

Оптимізація досягається не одним якимось гарним, удалим методом. Ідеться про свідомий обґрунтований вибір викладачем одного з багатьох можливих варіантів. Аналіз вузівської практики показав, що процес оптимізації викладання знаходиться на етапі становлення. Йому властивий активний пошук викладацьким складом заходів, які змогли б подолати проблеми, труднощі і недоліки, що виникають у процесі навчання. Однак окремі викладачі не прагнуть до продуктивної співпраці зі студентами, вибору раціональних методів і форм педагогічної взаємодії. Результати дослідження свідчать, що майже половина викладачів у своїй педагогічній практиці використовуює стереотипні прийоми і методи навчання.

Щоб оцінити оптимальність (або неоптимальність) методики навчального процесу, треба визначити її критерії. Ю. Бабанський і М. Поташник виділили такі 4 критерії:

1. Максимально можливі результати у формуванні знань, навчальних умінь і навичок.

2. Мінімум необхідних витрат часу учнів і вчителів на досягнення певних результатів.

3. Мінімум необхідних витрат зусиль на досягнення певних результатів за відведений час.

4. Мінімальні, порівняно з типовими, витрати коштів на досягнення певних результатів за відведений час [1].

Результати аналізу фундаментальних наукових праць, нормативних документів і сучасного стану соціально-гуманітарної підготовки як складової професійної освіти у ВНЗ дозволили виявити низку *суперечностей* між:

– суспільним запитом щодо підвищення загальної культури студентства як основи їх професійного становлення та фрагментарності уявлення соціально-гуманітарного знання в освітньому просторі ВНЗ;

– необхідністю модернізації соціально-гуманітарної підготовки, удосконалення й оновлення змісту соціально-гуманітарних дисциплін на засадах міждисциплінарної інтеграції та традиційним предметоцентристським підходом до формування їх змісту;

– недостатнім урахуванням інновацій у процесі розроблення змісту соціально-гуманітарних дисциплін у вищих навчальних закладах з метою досягнення спадкоємності, наступності, послідовності та узгодженості з навчально-освітніми програмами різних освітніх рівнів у межах соціально-гуманітарної підготовки.

Виходячи з наявності суперечностей в організації навчального процесу та необхідності орієнтації його на підготовку фахівців за європейськими стандартами виникає потреба в модернізації навчального процесу. Спираючись на принципи оптимізації навчального процесу, слід зазначити, що процес формування професійної компетентності майбутніх спеціалістів, випускників класичних вищих навчальних закладів, має завершитися набуттям навичок професійної діяльності. При цьому важливо не оминати планування (проекування) роботи; здійсненням навчальних занять; використанням дидактичних і технічних засобів навчання; проведення психолого-педагогічної діагностики та узагальнення її результатів; роботу з персональним комп'ютером тощо.

Зазначимо, що незалежно від напрямку та обраної спеціальності випускники ви-

щої школи мають володіти певними навичками педагога, бо у подальшому вони претендують на керівні посади і мають набути психолого-педагогічних навичок для ефективного здійснення керівництва. Тому педагогізація усіх аспектів підготовки майбутніх спеціалістів є вкрай важливою.

Країни, що взяли участь у міжнародному проекті «DeSeCo», визначились із переліком ключових компетентностей, притаманних цим системам освіти. Так, педагоги Австралії розрізняють такі ключові компетентності: предметну, особистісну, соціальну, методологічну; Бельгії – соціальну, позитивного ставлення, здатності діяти та думати самостійно, мотиваційну, ментальну рухливість, функціональну; Фінляндії – пізнавальну, уміння оперувати в умовах змін та мотивованість, соціальну, особистісну, творчу, педагогічну, комунікативну, адміністративну, стратегічну, уміння діяти паралельно в різних напрямках; Німеччини – інтелектуальні знання, знання, які можна застосовувати, навчальну, методологічну або інструментальну, соціальну компетентності та ціннісні орієнтації; Нідерландів – розвиток особистості, розвиток відповідального громадянина, підготовка особистості до ринку праці [15, с. 31–33].

За документами Ради Європи виділено дещо інші різновиди ключових компетенцій: полікультурну, інформаційну, соціальну, політичну, комунікативну, загальнокультурну, пізнавально-інтелектуальну, трудову (підприємницьку), побутову.

Отже, сучасна освітня практика вимагає швидкої адаптації до нових ціннісних параметрів освіти, які постійно змінюються. Вирішенню даної проблеми сприяє формування ціннісного ставлення людини до освоєння соціально-гуманітарного простору, яке відбувається «під впливом реальної життєвої практики за наявності внутрішньої активності людини, що дозволяє розглядати культуру як світ ідеалів, проектів, моделей і як світ практичної і духовної взаємодії людей, суб'єктом якої є вона сама» [14, с. 127].

Як наслідок, виникає необхідність оптимізації навчального процесу, де особливою

уваги слід надати стадії проектування – від того, які принципи закладатимуться педагогом у створювану ним реальність, залежатиме процес реалізації на практиці. Це є підґрунтям для вибудовування соціально-гуманітарного ставлення до довкілля та поведінки учасників педагогічного процесу за умов спеціального спрямування зусиль.

Глибинні зміни у суспільстві – це процес еволюційний і довготривалий. Проте унаслідок таких змін відбуваються й бурхливі перетворення, які супроводжують появу нової культурної епохи. Для продуктивного використання зовнішнього середовища навчального закладу необхідно знати про ситуацію в соціумі, про умови, необхідні для вироблення комунікаційної політики. Однією з причин виникнення проблем у сфері соціально-гуманітарного розвитку України є зменшення участі держави в підтримці програм, пов'язаних із соціально-гуманітарним розвитком, і як наслідок – зменшення її впливу на формування життєвих цінностей і орієнтацій населення.

Ураховуючи, що процес модернізації системи освіти на сьогодні має несистемний характер, узагальнення досвіду освітянських реформ в історичному аспекті покликане сприяти виробленню певних висновків і рекомендацій на шляху подальшого оптимального перетворення системи вищої освіти у засіб формування інтелектуального українського суспільства, основні педагогічні дії з оптимізації навчального процесу будуть такими:

- комплектування і конкретизація завдань;
- генералізація (виділення головного);
- міжпредметна координація;
- вибір варіантів на основі їх порівняльної оцінки;
- диференціація та індивідуалізація навчально-виховного процесу;
- гуманізація;
- створення необхідних умов;
- поєднання управління та самоврядування;
- оперативне регулювання і коригування процесу;

– оцінка його підсумків за встановленими критеріями;

- перехід до більш складних проблем;
- постійність і поступовість інноваційного процесу [11, с. 225].

Вивчення предметів соціально-гуманітарного циклу об'єднує знання з різних сфер наукового пізнання, формує цілісну картину світу. Академік Ю. Бабанський стверджував, що словесні методи навчання успішніше за інші вирішують завдання з формування теоретичних і фактичних знань, словесно-логічного мислення й мови.

Це твердження обґрунтовує й сучасна російська дослідниця Є. Малькова, яка зазначає, що фокус знаходиться в царині проектування ефективного мовного заняття, тобто здійсненні конструктивно-планувальної функції у складі методичної компетенції. У сучасних умовах мовне заняття – це передусім унікальна форма організації пізнавальної діяльності учнів. Її унікальність – у технологічності розвивального ефекту уроку. На передній план висувається не формальна організація уроку з передачі суми знань, а цілеспрямована інформаційна взаємодія педагога і учнів, які отримують обопільне задоволення від зустрічі один з одним упродовж певного проміжку часу в рамках особистісно орієнтованого навчання та саморозвитку у тріаді: інформація – знання – розуміння. Сучасне мовне заняття неефективне, якщо воно не має під собою технологічної основи, якщо воно не спроектоване, якщо не прораховане за всіма етапами з чітко вивіреними дидактичними цілями, виховними та розвивальними завданнями, з урахуванням психолого-педагогічних особливостей конкретної групи учнів і кожного учня зокрема [10].

Загалом повернення гуманітарним дисциплінам функції базових і фундаментальних у моделюванні вищої освіти дозволить уникнути остаточних втрат у духовній та інтелектуальній сфері. Так, у філософсько-педагогічній думці новітнього часу, як зарубіжній, так і вітчизняній, сформувалася позиція щодо функцій гуманітарної освіти в інформаційному суспільстві:

– готувати людину до життя за межами професії, оскільки динаміка розвитку соціуму диктує необхідність професійних змін протягом життя;

– готувати представників різних професій до соціального спілкування, що диктує необхідність пріоритетної орієнтації молоді на загальнолюдські цінності, моральну відповідальність, яка дасть можливість розуміти одне одного заради ефективного вирішення суспільних проблем;

– сприяти формуванню позитивної особистісної філософії, здатності до самоорганізації, підвищення загальної культури студентів;

– здійснювати підготовку нового покоління до життя в полікультурному суспільстві, заснованому на принципах демократії та ідеалах суспільної злагоди й соціальної справедливості [8, с. 15].

Навчальні курси соціально-гуманітарного циклу дисциплін повинні бути достатньо гнучкими і максимально орієнтуватися на практику. Водночас їх вивчення необхідно тісно пов'язати із засвоєнням загальних і спеціальних дисциплін. Поява таких міждисциплінарних зв'язків предметів дозволить студентам оволодіти сучасними методами і засобами наукової діяльності.

Висновки та рекомендації. Отже, для втілення в життя ідеї оновлення освітніх систем необхідно оптимізувати соціально-гуманітарну підготовку відповідно до визначених теоретико-методологічних основ за такими параметрами:

– уникнення повторювання шкільних курсів у вузівській практиці, що утворюють структуру підготовки;

– представлення соціально-гуманітарного знання в навчальному процесі за принципами системності, комплексності, термінологічної єдності, афрагментарності;

– використання нових підходів до відбору, систематизації, адаптації та дидактичної редукції історико-культурного матеріалу при проектуванні циклу соціально-гуманітарних дисциплін як дидактичної цілісності;

– розширення проблематики циклу соціально-гуманітарних дисциплін;

– уникнення дублювання та різності методичних підходів за рахунок координації в середині циклу;

– координація та узгодження навчального матеріалу споріднених соціально-гуманітарних дисциплін.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бабанский Ю. К.** Оптимизация педагогического процесса (в вопросах и ответах) / Ю. К. Бабанский, М. М. Поташник. – К. : Рад. школа, 1984. – 237 с.
2. **Бабанский Ю. К.** Система способов оптимизации обучения [Электронный ресурс] / Ю. К. Бабанский. – Режим доступа : <http://www.detskiysad.ru/ped/ped180.html>
3. Державний стандарт вищої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mon.gov.ua/laws/_1247.doc. – Заголовок з екрана.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремінь. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. **Зюзіна Т. О.** Теоретико-методологічні засади змісту культурологічної підготовки студентів у вищих навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т. О. Зюзіна. – Луганськ, 2010. – 42 с.
6. **Компанцева Е. В.** Понять культуру: от знания к осознанию : монография / Е. В. Компанцева, Е. А. Головка. – Ставрополь : Ставропольское книжное издательство, 2007. – 212 с.

CITED LITERATURE

1. **Babansky Y.** Optimization of pedagogical process (in the Questions and Answers) / Y. Babansky, M. Potashnik. – K. : Sov. School, 1984. – 237 p.
2. **Babansky Y.** System of ways for optimization of learning [Electronic resource] / Y. Babansky. – Access mode : <http://www.detskiysad.ru/ped/ped180.html>
3. State standard of higher education [Electronic resource]. – Access mode : www.mon.gov.ua/laws/_1247.doc.
4. Encyclopedia of Education / Acad. of Ped. Sciences of Ukraine, Ch. edit. V.G. Kremen. – K. : Inter Yurinkom, 2008. – 1040 p.
5. **Zyuzina T.** Theoretical and methodological basis of the contents for culturelogic training of students in higher education institutions: synopsis of thesis for scientific degree of Doctor of Pedagogical Science in specialty: 13.00.04 "Theory and Methods of Professional Education" / T. O. Zyuzina. – Lugansk, 2010. – 42 p.
6. **Kompantceva E.** To Understand the Culture: from Knowledge to Understanding : monograph /

7. Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/30817/
8. **Красикова Е. Н.** Кейс-метод в структуре и содержании методической компетенции лингвиста-преподавателя : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Е. Н. Красикова. – Ставрополь, 2009. – 151 с.
9. **Луговий В. І.** Вища освіта через дослідження: концептуальні засади здійснення й оцінювання / В. І. Луговий, Ж. В. Таланова // Вища освіта України : тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології» : у 3 т. Т. 1. – 2012. – № 3, дод. 1. – С. 16–28.
10. Малькова Е. С. Компонентный состав методической компетенции лингвиста-преподавателя в контексте оптимизации обучения [Електронний ресурс] / Е. С. Малькова. – Режим доступа : www.t21.rgups.ru/archive/doc2011/1/07.doc.
11. **Подласый И. П.** Педагогика. Новый курс : учебник для студ. пед. вузов : в 2 кн. / И. П. Подласый. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – Кн. 1 : Общие основы. Процесс обучения. – 576 с.
12. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій [Електронний ресурс] / Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2012 р. № 1341. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>.
13. Про порядок розробки складових нормативного та навчально-методичного забезпечення підготовки фахівців з вищої освіти [Електронний ресурс] / Наказ Міносвіти України № 285 від 31.07.98 р. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0285281-98>. – Заголовок з екрана.
14. **Сластенін В. А.** Педагогика : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов ; под ред. В. А. Сластенина. – М. : Академия, 2003. – 576 с.
15. Стратегія реформування освіти в Україні : рекомендації з освітньої політики. – К. : «К.І.С.», 2003. – 296 с.
16. Указ Президента України № 344/2013 «О Национальной стратегии развития образования в Украине на период до 2021 года» [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://president.gov.ua/documents/15828.html>.
- E. Kompantceva, E. Golovko. – Stavropol : Stavropol book publishing house, 2007. – 212 p.
7. The concept of humanitarian development of Ukraine until 2020 [Electronic resource]. – Access mode : http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/30817/
8. **Krasikova E.** Case Method in the Structure and Contents of methodological competence of Linguist-Teacher : Dis. ... candidate of ped. sciences : 13.00.02 / E. Krasikova. – Stavropol, 2009. – 151 p.
9. **Lugovyy V.** Higher education through research : conceptual principles of assessment and realization / V. Lugovyy, Zh. Talanova // Higher Education of Ukraine : Thematic Issue «Higher Education : methodology, theory and technology»: in 3 vol. Vol. 1. – 2012. – No. 3, (app.) 1. – P. 16–28.
10. **Malkova E.** Component composition for methodological competence of linguist-teacher in the context of learning optimization [Electronic resource] E. Malkova. – Access mode : www.t21.rgups.ru/archive/doc2011/1/07.doc.
11. **Podlasy I.** Pedagogy. New Course : Textbook for stud. of ped. Universities : in 2 books / I. Podlasy. – M. : Humanit. publ. VLADOS Centre, 1999. – Book 1: General Principles. The Learning Process. – 576 p.
12. On approval of the National Qualifications Framework [Electronic resource] / Cabinet of Ministers of Ukraine, November 23, 2012. No. 1341. – Access mode : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>.
13. On the order for development of components of the regulatory and teaching material of training specialists in higher education [Electronic resource] / The order of Ministry of Education and Sciences of Ukraine No. 285 of 31.07.98.– Access mode: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0285281-98>.
14. **Slastenin V.** Pedagogy : manual for students of higher ped. institutions / V. Slastenin, I. Isayev, E. Shyanov ; ed. V. Slastenina. – Moscow : Academy, 2003. – 576 p.
15. Reform Strategy for Education in Ukraine: Educational Policy Recommendations. – К. «К.І.С.», 2003. – 296 p.
16. Decree of the President of Ukraine No. 344/2013 National Strategy for development of education in Ukraine for period to 2021 [Electronic resource]. – Access mode : <http://president.gov.ua/documents/15828.html>.